

فهرست نسخه‌های خطی فارسی موسیقی

(محمدتقی مسعودیه)

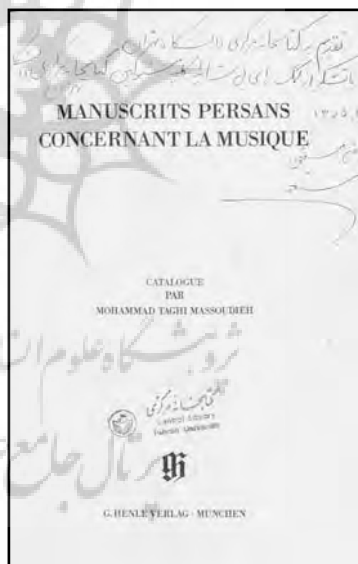
Manuscripts Persans Concernant La Musique

● سید محمدحسین مرعشی — پریسا کرم‌رضایی

کتاب حاضر فهرستی از نسخه‌های خطی فارسی مربوط به موسیقی است که شادروان محمدتقی مسعودیه با هدف تهیه اثری که تقریباً همه نسخه‌های خطی فارسی درباره موسیقی را دربرگیرد گرد آورده است. این فهرست که به زبان فرانسه تألیف شده است به مناسبت سومین سال درگذشت مسعودیه، به عنوان دوازدهمین جلد از مجموعه B مؤسسه بین‌المللی RISM (Des Sours Musicales Repertoire International) و با مساعدت شورای بین‌المللی فلسفه و علوم انسانی یونسکو منتشر شده است.

محمدتقی مسعودیه

محمدتقی مسعودیه، موسیقی‌دان، پژوهشگر و استاد و بنیان‌گذار موسیقی‌شناسی قومی (اتنوموزیکولوژی) در ایران است. وی در سال ۱۳۰۶ در مشهد به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را در مشهد و تهران گذراند و در سال ۱۳۲۹ به اخذ لیسانس حقوق و علوم قضایی از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و نیز دیپلم عالی موسیقی از هنرستان عالی موسیقی تهران موفق گردید. سپس به فرانسه رفت و وارد کنسرواتوار ملی موسیقی پاریس شد و ویولن را به عنوان ساز اصلی خود انتخاب کرد و به فراگیری آن پرداخت. در سال ۱۳۳۳ تحصیلات خود را در رشته موسیقی به پایان رساند و موفق به دریافت فوق لیسانس موسیقی (هارمونی) از مدرسه عالی پاریس گردید. سپس وارد مدرسه عالی موسیقی لایپزیگ در آلمان شد و به فراگیری آهنگ‌سازی پرداخت و در سال ۱۳۴۲ به دریافت دیپلم عالی نائل آمد. پس از آن به کلن رفت و در دانشگاه کلن به تحصیل موزیکولوژی (موسیقی‌شناسی تاریخی) و اتنوموزیکولوژی (موسیقی‌شناسی قومی) همت گمارد و در سال ۱۳۴۷ موفق به اخذ دکترای تخصصی در این رشته گردید. رساله دکترای وی با عنوان

Manuscripts Persans Concernant La Musique, Catalogue Par Mohammad Taghi Massoudieh, Munchen, G. Henle Verlag, 1996.

اختیار RISM قرار داده‌اند.

انتشارات RISM

انتشارات RISM منابع چاپی اولیه و نسخه‌های خطی مربوط به موسیقی، آثار مربوط به تئوری موسیقی و اپرا را در بر می‌گیرد. از فهرست بین‌المللی منابع موسیقایی (RISM) تاکنون مجموعه‌های زیر منتشر شده است:

A: فهرست آثار چاپی و نسخه‌های خطی مربوط به موسیقی از سال ۱۶۰۰-۱۸۰۰ م.

A/I - Einzeldrucke vor 1800, by Berenreiter = Printed music before 1800, 15 vols. to date. (Kassel, 1971-).

A/II - Musikhandschriften 1600 - 1800 = Music Manuscripts 1600 - 1800. (Kassel, 1986).

B: فهرست‌های موضوعی آثار مختلف مربوط به موسیقی B/I-II - Printed music in collections, 1500-1799

B/III - The theory of music from the Carolingian age (c. 9th century) to c. 1500

B/IV - Manuscripts of polyphonic music, 11th - 16th centuries

B/V - Manuscripts of tropes and sequences

B/VI - Printed writings about music, t 1800

B/VII - Lute and guitar tablatures

B/VIII - The German hymn

B/IX - Hebrew sources of music and music theory

B/X - Arabic sources of music and music theory

B/XI - Ancient sources of music and music theory

B/XII - Persian sources of music and music theory

B/XIII - Sources of hymnody

B/XIV - Manuscripts of processions

C : راهنمای کتابخانه‌های مربوط به مطالعات موسیقی در سراسر دنیا تاکنون پنج جلد از این راهنماها منتشر شده است:

C/I - Canada and the United States

C/II - Thirteen European countries

شامل کشورهای اتریش، بلژیک، سوئد، جمهوری فدرال آلمان، جمهوری دموکراتیک آلمان، دانمارک، ایرلند، انگلستان، لوکزامبورگ، نروژ، سوئد، فنلاند.

آواز شور: درباره تغییر و تحول ملودی در موسیقی هنری ایران در همان سال در آلمان منتشر شد. دکتر مسعودیه پس از پایان تحصیلات عالی خود به ایران بازگشت و تا پایان عمر در گروه موسیقی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، موسیقی ایرانی و اتنوموزیکولوژی و دروس دیگر را تدریس می‌کرد. پرداخت. وی نخستین کسی بود که اتنوموزیکولوژی و موسیقی‌شناسی قومی را در ایران معرفی کرد و به همین دلیل او را پدر اتنوموزیکولوژی ایران نامیده‌اند. وی در بهمن ماه ۱۳۷۷ درگذشت. ده‌ها کتاب و مقاله از او به زبان‌های فارسی، آلمانی، فرانسوی و انگلیسی انتشار یافته است. آوانویسی ردیف آوازی موسیقی سنتی ایران (به روایت محمود کریمی) یکی از برجسته‌ترین کارهای اوست. برخی از آثار او عبارت است از: سازهای ایران، مبانی اتنوموزیکولوژی، موسیقی بلوچستان، موسیقی بوشهر، موسیقی تربت جام، موسیقی مذهبی ایران و غیره.

وی هم‌چنین آهنگ‌ساز برجسته‌ای بود و آثاری از او در این زمینه بر جای مانده است. وی قطعاتی برای سازهای زهی نوشته است.^۲

درباره RISM

فهرست بین‌المللی منابع موسیقایی (Repertoire International Des Sours Musicales)، در سال ۱۹۴۹ م. تحت حمایت انجمن بین‌المللی کتابخانه‌های موسیقی (Association internationale des bibliothèques musicales) و جامعه بین‌المللی موسیقی‌شناسی (Societe internationale de musicologie) به وجود آمد و هدف از آن شناسایی و ثبت همه منابع پژوهشی موسیقی از قدیم‌ترین دوران تا ۱۸۰۰ م. است. این فهرست یک کار مشترک غیرانتفاعی است که ثبت کامل منابع خطی یا چاپی موسیقی، آثار مربوط به تئوری موسیقی و اپرا را که در کتابخانه‌ها، آرشیوها، صومعه‌ها، مدارس و مجموعه‌های شخصی در سراسر دنیا نگهداری می‌شود بر عهده دارد.

RISM در حقیقت یک مؤسسه کتاب‌شناسی است که دارای یک دفتر مرکزی (RISM Zentralredaktion) است و تحت نظارت یک کمیسیون مختلط بین‌المللی (International Mixte Commission) اداره می‌شود. این سازمان که به ابتکار کتابخانه ملی فرانسه در سال ۱۹۵۲ م. در پاریس بنیان نهاده شد بزرگ‌ترین و تنها فعالیت جهانی برای ثبت منابع موسیقایی مکتوب است و تاکنون ۳۲ کشور اطلاعات مربوط به مجموعه‌های موسیقی ملی خود را در

شخصی که مالکان آنها از در اختیار نهادن نسخه‌هایشان خودداری کرده‌اند.

این فهرست در مجموع براساس قواعد مورد نظر مؤسسه RISM تدوین گردیده است. اختصاراتی که در معرفی نسخه‌ها به کار رفته و نشانه‌دستیابی کتابخانه‌ها نیز مطابق با آنچه RISM تعیین کرده به کار رفته است. پس از مقدمه که به سه زبان فرانسه، انگلیسی، آلمانی درج شده، معرفی کوتاهی از فهرست، به سه زبان، به همراه جدول آوانگاری، ارائه می‌شود.

در این فهرست نسخه‌های خطی موسیقی موجود در ۱۰۱ کتابخانه جهان که مسعودیه به بررسی فهرست‌ها و مجموعه‌های آنها از نزدیک همت گماشته معرفی شده است که عبارت‌اند از: کتابخانه‌های آذربایجان (باکو)، آلمان (برلین، گوتا، گوتینگن، مونیخ)، اتریش (وین)، ازبکستان (تاشکند)، افغانستان (هرات، کابل)، انگلستان (کمبریج، ادینبورگ، لندن، منچستر، اکسفورد)، ایالات متحده آمریکا (آن آربر، لوس آنجلس، پرینستون)، ایران (همدان، اصفهان، کاشان، مشهد، قم، رشت، شیراز، تبریز، تهران)، ایرلند (دوبلین)، بلغارستان (صوفیه)، پاکستان (اسلام آباد، کراچی لاهور)، تاجیکستان (دوشنبه)، دانمارک (کپنهاک)، روسیه (مسکو، سن پترزبورگ)، سوئد (استکهلم، اوپسالا)، عربستان سعودی (مدینه)، فرانسه (پاریس، استراسبورگ)، گرجستان (تفلیس)، هند (احمدآباد، الیگره، بانک‌پور، بهوپال، بوهار، بمبئی، کشمیر، کلکته داکا، حیدرآباد، لکنهو، مدراس، میسور)، مصر (قاهره) و هلند (لیدن).

ویژگی‌های فهرست

۱. در این فهرست موضوعی، علاوه بر آثاری که به تنهایی درباره موسیقی هستند، برخی آثار دانشنامه‌ای هم که بخشی از آنها به موسیقی اختصاص دارد نیز معرفی شده است، در مورد نسخه‌های موجود از این گونه آثار، به نسخه‌هایی که بخش موسیقی آنها افتاده نیز اشاره می‌شود، مانند:

C/III - Spain, France, Italy, Portugal

C/IV - Australia, Israel, Japan, New Zealand

C/V - Czechoslovakia, Hungary, Poland, Yugoslavia

از مجموعه‌های بالا فقط مجموعه A/II بر روی دیسک فشرده (CD-ROM) و در شبکه جهانی وب (<http://www.nisc.com>) در دسترس قرار دارد، و بقیه به صورت کتاب منتشر شده است. این پایگاه اطلاعات جامع ترین نمایه توصیفی و راهنمای نسخه‌های خطی موسیقی جهان متعلق به پس از ۱۶۰۰م. است و در حال حاضر بیش از ۵۲۷۰۰۰ ثبت از نسخه‌های خطی موسیقی را در بر می‌گیرد و شامل اطلاعات کتاب‌شناسی متداول و نیز تصویر است. این کار حاصل ۵۰ سال جستجوی دقیق و ابتکارات مشترک مورد حمایت RISM است و هر سال نیز بیش از ۲۰۰۰۰ ثبت جدید به آن افزوده می‌شود. این نسخه‌ها از بیش از ۶۸۰ کتابخانه و آرشیو در ۳۱ کشور جهان شامل اتریش، اسپانیا، استرالیا، اسلواکی، اسلوانیا، اروگوئه، اوکراین، انگلستان، ایالات متحده آمریکا، ایتالیا، برزیل، بلژیک، بیلوروس، پرتغال، جمهوری چک، دانمارک، روسیه، رومانی، سوئد، سوئیس، فرانسه، فنلاند، کانادا، کرواتی، لهستان، مجارستان، مکزیک، نروژ، نیوزیلند، هلند و ... گردآوری شده است.^۳

معرفی فهرست

این فهرست توصیف ۲۰۴ نسخه خطی فارسی مربوط به موسیقی را در بر می‌گیرد و مسعودیه برای تهیه آن به جز بررسی فهرست‌های گوناگون نسخه‌های خطی، با کتابخانه‌هایی که دارای نسخه خطی هستند مکاتبه کرده است.^۴

وی فهرست نسخه‌های عربی و فارسی محمدتقی دانش‌پژوه (مداومت در اصول موسیقی ایران، تهران: ۱۳۵۳) را اساس کار خود می‌داند. اما در مقدمه کتاب، ضمن بیان احترام بسیاری که برای کار پراهمیت دانش‌پژوه قائل است، یادآور می‌شود که دانش‌پژوه در فهرست خود اکثر نسخه‌ها را براساس دیگر فهرست‌ها و آثار منتشر شده شرح و توصیف کرده و جنبه‌های اصلی آثار مربوط به موسیقی‌شناسی و موسیقی‌شناسی قومی و نیز توصیف ظاهری نسخه‌ها را نادیده گرفته است. در حالی که در این فهرست به خود نسخه‌ها مراجعه شده است و اطلاعاتی که درباره نسخه‌ها ارائه می‌شود بیشتر از اطلاعات مندرج در فهرست‌هاست.

مسعودیه اثر خود را نیز با وجود یافتن نسخه‌های خطی ناشناخته جامع و کامل نمی‌داند و آن را دارای افتادگی‌ها و کم و کاستی‌هایی می‌داند که قسمتی از آن به دلیل دشواری‌های مراجعه به برخی نسخه‌های خطی است، از جمله عدم همکاری مسئولان برخی کتابخانه‌ها که از پاسخ به درخواست او از طرف RISM امتناع ورزیده‌اند و نیز غیرقابل دسترس بودن بیشتر کتابخانه‌های

۸. موسیقیدان‌ها (معرفی)
  ۹. آثار ادبی
  ۱۰. منشأ، موضوع، تعریف و تقسیم‌بندی موسیقی، آداب و رسوم و موسیقی درمانی
  ۱۱. جنگ یا مجموعه
  ۱۲. نظریه موسیقی (موسیقی نظری)
  ۱۳. نظریه موسیقی (موسیقی کلاسیک هند که بخشی از آن راگا مالا است)
  ۱۴. ترجمه
- بررسی این طبقه‌بندی نشان می‌دهد که در برخی موارد نقص وجود دارد، برای نمونه در موضوع دانشنامه‌ها و وسائل، ردیف‌های ۳۲، ۳۳، ۵۰، ۵۷، ۵۸، ۶۲، ۶۴، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۶، ۷۸، ۱۰۵، ۱۱۶ در نظر گرفته نشده است. هم‌چنین موضوع مقامات، راگا، اصول و شکل‌های موسیقایی با ۷۱ عنوان بیشترین و شرح و تفسیر با سه عنوان کمترین حجم موضوعات را دارند.
۳. در این فهرست به نسخه‌های منحصر به فردی برمی‌خوریم که نام آنها در فهرست نسخه‌های خطی فارسی احمد منزوی نیامده است، مانند: در کیفیت علم موسیقی (از محمدعلی گرگانی)؛ محیط التواریخ (از محمدامین بن میرزا زمان بخاری)؛ مسیحی (از عبدالجلیل بن عبدالرحمن)؛ مقامات النغم (از قاسم بن دوست - علی البخاری).
  ۴. در این فهرست بسیاری از نسخه‌های خطی مربوط به موسیقی هندی و ترکی که به زبان فارسی نوشته شده‌اند نیز آورده شده است.

شیوه تنظیم فهرست

این فهرست شامل سه بخش است:

بخش نخست که بخش اصلی فهرست است شامل ۱۲۳ عنوان نسخه خطی است و براساس الفبایی نام حرف نویسی شده مؤلف تنظیم شده است. بخش دوم، شامل ۲۱ «نسخه خطی ناشناخته با عنوان» است که نام مؤلف آنها شناخته شده نیست و براساس الفبایی عنوان نسخه‌ها تنظیم شده است. بخش سوم شامل ۳۳ «نسخه خطی ناشناخته بدون عنوان» است که مؤلف و عنوان آنها دانسته نیست و براساس الفبایی آغاز نسخه‌ها تنظیم گردیده است.

در این فهرست معرفی نسخه‌ها از ردیف ۱ تا ۱۹۷ شماره‌گذاری شده است و با احتساب برخی عناوین که افتادگی داشته و شماره مکرر گرفته است (شماره‌های ۴۱، ۴۶، ۱۸۱، ۱۸۸، ۱۹۱)، تعداد عناوین معرفی شده به ۲۰۴ عنوان می‌رسد.

لازم به ذکر است که در آغاز فهرست، سیاهه کامل ۱۹۶ نسخه براساس شماره صفحه صفحه فهرست ارائه می‌شود. در این سیاهه در مقابل شماره ردیف نسخه‌ها، نام مؤلف و عنوان نسخه، و یا تنها عنوان، در

احیاء علوم الدین، اشجار و اثمار، اغراض السیاسه فی اغراض الریاسه؛ بدایع الوقایع، تحفه الهند، جواهر الاسماء، جواهر العلوم همایونی، حدائق الانوار فی حقایق الاسرار، خلاصه العلوم، خلاصه العیش عالم شاهی، دانش نامه علایی، دره التاج لغره الدباج، دریای کبیر، ریاض الابرار، زینت المجالس، شاهد صادق، عوارف المعارف، قابوس نامه، کیمیای سعادت، گلستان هنر، مجمل الحکمه، مرآت آفتاب نما، مرآت الخیال، مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه، مطالع الهند، معدن المعانی، نفایس الفنون..

۲. در بخش نسخه‌های بدون عنوان، حتی نسخه‌هایی که شامل یک برگ در موسیقی هستند نیز معرفی شده‌اند، از جمله: ردیف ۱۷۴ که فقط شامل یک برگ درباره مقامات دوازده گانه موسیقی است (P.304)..

۳. در آغاز فهرست، دو جدول طبقه‌بندی شده از نسخه‌های معرفی شده ارائه می‌شود، یکی طبقه‌بندی نسخه‌ها براساس تاریخ تألیف و دیگری طبقه‌بندی نسخه‌ها براساس محتوا، با ذکر شماره ردیف نسخه‌ها در متن فهرست:

طبقه‌بندی نخست براساس تاریخ میلادی، بدون ذکر تاریخ هجری قمری برابر آن، صورت گرفته است که استفاده سریع و آسان از این نمایه را برای خوانندگان غیرفرنگی دشوار می‌کند. بدیهی است که این طبقه‌بندی تنها در مورد نسخه‌هایی که دارای تاریخ تألیف هستند یا سده تألیف آنها روشن است انجام شده است. نگاهی به این نمایه نشان می‌دهد که از مجموع ۲۰۴ نسخه معرفی شده در این فهرست، تنها ۲۰ نسخه دارای تاریخ تألیف هستند و این تاریخ‌ها از سال ۴۱۱-۱۳۰۹ هـ. / ۱۰۲۱-۱۸۹۲ م. را دربر می‌گیرد. در مورد ۶۵ نسخه، تاریخ تألیف با توجه به دوره زندگی مؤلف یا فردی که نسخه برای او تألیف شده و قراین دیگر تعیین شده است که این نسخه‌ها سده ۱۰ تا ۲۰ م. / ۴ تا ۱۴ هـ. را دربر می‌گیرند. بنابراین تاریخ تألیف تعداد ۱۱۹ نسخه مشخص نیست. هم‌چنین می‌توان نتیجه گرفت که تاریخ تألیف بیشتر نسخه‌ها متعلق به سده ۱۴-۱۸ م. / ۸ تا ۱۲ هـ. است.

طبقه‌بندی نسخه‌ها براساس محتوی شامل موضوعات زیر است:

۱. صوت شناسی
۲. شرح و تفسیر
۳. مکاتبات (رسمی و غیره)
۴. دانشنامه و رسائل
۵. غنا و سماع (حرمت غنا، حلیت غنا و حلیت مشروط غنا)
۶. ابزار و آلات (طبقه‌بندی و ریخت شناسی)
۷. مقامات، راگا، اصول (ادوار عروضی موزون و آهنگین) و شکل‌های موسیقایی (در این موضوع رساله‌های منظوم مشخص شده است.)

مورد نسخه‌های ناشناخته، ذکر شده است.

عبدالقادربن غیبی الحافظ المراغی: ابن غیبی [Ibn Gaybi]؛
قاضی احمد بن میر منشی شرف‌الدین حسین ابراهیمی الحسینی
القمی: قاضی احمد [Qadi Ahmad].

مبنای انتخاب نام اشهر برای برخی از اسامی مشخص نیست،
برای نمونه برای «محمد هادی بن اللوحی الموسوی الحسینی
السبزواری» (P.133) نام اشهر «ابن اللوحی» (P.134) انتخاب شده
است، حال آنکه وی به میرلوحی مشهور است.

در این فهرست به تعدادی از اسامی هندی و ترکی نیز
برمی‌خوریم، مانند: رس برس [Rasa Virasa]، نها کراس [Nhakar
Das]. فقیرالله فقیر، نایک بخشو.

سپس نام کتاب نیز به دو صورت حرف نویسی شده و فارسی، به
همراه معنای عنوان نسخه به زبان فرانسه، ذکر می‌شود. در ذیل نام
کتاب توضیحاتی درباره کتاب ارائه می‌شود، از جمله تاریخ تألیف،
فردی که کتاب برای او تألیف شده، ابواب و فصول کتاب، موضوع و
هدف از تألیف و نکات مهم دیگر. در این فهرست ابواب و فصول
کتاب اغلب دقیق و به صورت ارائه تقسیم‌بندی نشان داده شده
است.

آغاز و انجام نسخه براساس یکی از نسخه‌ها که کامل تر و
معتبر تر است نقل شده و شماره و محل نسخه‌ای که نقل از آن صورت
گرفته در داخل ( ) در جلو واژه Incipit (– آغاز) استناد شده است.
پس از آن با نشانه اختصاری Mss به معرفی نسخه‌های مختلف
موجود از یک عنوان، با توجه به ویژگی‌های نسخه‌شناسی آنها
پرداخته می‌شود و در صورتی که آغاز و انجام نسخه‌ای با آنچه ذکر
شده تفاوت داشته باشد، آغاز و انجام آن نسخه نیز ذکر می‌شود.

در معرفی نسخه‌ها، در سطر نخست، پس از اختصار نام
کتابخانه، به ترتیب شماره نسخه، اندازه نسخه، تعداد برگ‌ها و
سطرها ذکر می‌شود. سپس به قسمت‌های مهم نسخه، مانند مقدمه
و خاتمه، فصل‌ها و ابواب کتاب، شکل‌ها و جدول‌ها، با ذکر شماره
صفحه اشاره می‌شود. در سطر بعد، به ترتیب نوع خط، رنگ مرکب،
علامت‌گذاری‌ها، حواشی، رنگ کاغذ، نوع کاغذ، آرایه‌های نسخه،
جدول، نوع جلد و آرایه‌های جلد، وضعیت نسخه و
آسیب‌دیدگی‌های آن و مرمت‌های انجام شده و افتادگی‌های نسخه
آورده می‌شود. آخرین اطلاع نقل شده درباره نسخه نام‌کاتب، تاریخ
و محل کتابت است. سپس به ترجمه‌ها و چاپ‌های مختلف نسخه و
کتاب‌شناسی مآخذ آن اشاره می‌شود.

در این فهرست، مسعودیه نسخه‌هایی را که موفق به رؤیت آنها

شیوه نگارش فهرست

شیوه نگارش و تدوین فهرست به صورت زیر است:

ابتدا نام مؤلف به دو صورت حرف نویسی شده و فارسی ذکر
می‌شود و توضیح کوتاهی درباره وی ارائه می‌گردد، مگر اینکه مؤلف
فردی ناشناخته بوده و اطلاعی از وی در دست نباشد. هم‌چنین به
تخلص او اشاره می‌شود.

در این معرفی به دوره زندگی مؤلف، تاریخ ولادت و وفات او و
مهم‌ترین وقایع زندگانی وی اشاره می‌شود. نام مؤلفان به صورت
کامل، به همان صورتی که در نسخه آمده، به همراه نام جدّ و
نسبت‌ها، اما با حذف کنیه و القاب و کلماتی مانند ملّا، میرزا، استاد
و غیره آورده شده است، مگر در مواردی که قسمتی از نام کامل مؤلف
باشد. با این حال در برخی موارد به گونه‌ای دیگر عمل شده است،
مثلاً نام مشهور این سینا به این صورت آمده است:

ابوعلی شرف‌الملک حسین ابن عبدالله ابن سینا (شیخ
الرئیس)
و یا:

میر صدرالدین محمد [بن میرزا شرف بن قاضی جهان سیفی
حسنی قزوینی]

در صورتی که نام مؤلف در نسخه نیامده باشد، اما بنا بر قراین و
منابع موجود قابل شناسایی باشد در [ ] ذکر می‌شود. گاهی نیز خود
فهرست نویس نام مؤلف را کامل کرده است و بخش افزوده شده را در
در [ ] قرار داده است، مانند:

خان احمد گیلانی [نظام‌الدین]؛ غلام‌رضا [ابن محمدپناه].
ترتیب الفبایی نام مؤلفان براساس بخشی از نام که انتخاب
گردیده انجام شده و باقی نام در داخل ( ) در جلو آن آمده است، مانند:
عنایت‌الله ابن میر حاجی الهروی: الهروی [Al_Hirawi]؛
فخرالدین محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی
طبرستانی رازی (امام فخر رازی): رازی [Razi]؛

مجدالدین محمد الحسینی مجدی: مجدی [Magdi]؛
اما در انتخاب قسمت برگزیده نام مؤلف از شیوه واحدی پیروی
نشده و گاه از نام کوچک، یا لقب و یا نسبت استفاده شده است، برای
نمونه:

صفی‌الدین عبدالمؤمن بن یوسف بن فاخر الارموی البغدادی:
صفی‌الدین [Safi al_Din]؛

نشده است، پس از اتمام معرفی نسخه‌هایی که از نزدیک دیده است، در قسمت جداگانه‌ای تحت عنوان نسخه‌های دیگر، به اختصار معرفی می‌کند.

بررسی نمایه‌ها

در پایان فهرست ابتدا سیاهه کامل فهرست‌هایی که مورد استفاده قرار گرفته است به ترتیب نام کشورها معرفی می‌شود، سپس کتابشناسی آثاری که به مناسبتی در فهرست مورد استناد قرار گرفته‌اند براساس نام مؤلف ارائه می‌شود. سپس نمایه‌های کتاب آغاز می‌شود که نمایه‌های متعدد و کامل از جمله ویژگی‌های برجسته این فهرست است. مؤلف در مجموع هشت نمایه ارائه می‌کند که جالب توجه‌ترین آنها نمایه‌های مربوط به موسیقی است که در زیر به آنها اشاره می‌شود.

نخستین نمایه‌ها، دو نمایه نام مؤلفان و عنوان نسخه‌ها به فارسی است که دستیابی به عنوان کتاب‌ها و مؤلفان را از طریق زبان فارسی امکان‌پذیر می‌سازد. سپس نمایه‌ای از اصطلاحات موسیقایی به کار رفته در متن، اسامی مقامات، راگا، پرده‌ها، شعب و غیره، نام‌های اصول (یا ادوار) و اسامی موسیقیدان‌ها ارائه می‌شود، برخی از اسامی موسیقیدان‌ها عبارت است از:

ابراهیم المهدی، استاد علی، بابا علی خان، پیر محمد لالا، تن پرور، جلال عودی، چکور [؟] چنگی، حبیب‌الله بصری، خواجه (کمال‌الدین) عبدالقادر [ابن غیبی الحافظ المراغی]، رام داس، سعیدالدین محی‌آبادی، سید احمد غجکی، شمس رومی، شیخ عبدالعلی بصیری، عبدالعزیز، فیروزخان، قاسم‌علی قانونی، کمال‌الدین عبدالقادر، گوپال، لاری، محمود اسکندری، نجم‌الدین دشتی.

پس از آن نمایه نام کاتبان و خوشنویسان؛ محل‌های کتابت؛ و نام‌هایی که به مناسبتی در متن یاد شده‌اند، اعم از افراد و کتاب‌ها و مکان‌های جغرافیایی دیده می‌شود.

در مورد نمایه‌های اشخاص باید گفت تمام این نمایه‌ها براساس نام کوچک و نام کامل افراد تهیه شده، حتی در نمایه مؤلفان به فارسی از شیوه متن پیروی نشده است. برای نمونه: در متن «عبدالقادر بن غیبی الحافظ المراغی» به عنوان «ابن غیبی» در نظر گرفته شده است و در ردیف «ابن غیبی» قرار گرفته است، اما در نمایه به همان صورت اصلی و در ردیف «عبدالقادر» آمده است.

در این بخش، نمایه نام کتاب‌ها به صورت حرف نویسی شده

وجود ندارد، در حالی که این نمایه برای چنین فهرستی لازم به نظر می‌رسد.

در انتهای فهرست، ۱۲۵ اصطلاح به کار رفته در متن که بیشتر اصطلاحات موسیقایی هستند با شرح کوتاهی آورده شده‌اند، مانند ادوار، ایقاع، باب، پرده، تحریر، جاتی (jati)، جدول، چنده (chanda)، حاد (had)، خانه (hane)، درآمد، ذکر، راگا، سماع، شباب، صادوا (sadava)، ضرب، غزل، فصل، قصیده، کار، گمکه (gamka)، لحن، مقام و... برای نمونه:

«ادوار: دایره‌های موسیقایی؛ دایره‌ها یا دوره‌های عروضی - موزون.»

لازم به ذکر است که در این بخش تنها برخی از اصطلاحات موسیقایی شرح شده است و برخی از اصطلاحات که در نمایه «اصطلاحات فنی» آمده، در اینجا شرح نشده است. هم‌چنین قالب‌های شعری، مانند قصیده، غزل، قطعه، مثنوی، رباعی و انواع خطوط، مانند نسخ، نستعلیق، تعلیق و شکسته در اینجا شرح دارد. آخرین نمایه اسامی ابزار و آلات موسیقی است، شامل ۶۳ مورد، مانند ارغنون، اوزان، بالابان، پیپا (pipa)، تار، جلاجل، چنگ، دف، دمام، رباب، زنبورک، سنتور، شبابه، طبل، عود، قانون، کمان، مزار، نفیر که به همراه شرح کوتاهی معرفی شده‌اند، برای نمونه: «ارغنون: نامی که به ارگ بیزانسی اطلاق می‌شود.»

مؤلف در ابتدای این دو فهرست منابعی را که تعریف و توضیحات را از آنها برگرفته ذکر می‌کند که همگی به زبان‌های انگلیسی، فرانسه و آلمانی هستند.

پانوشته‌ها:

۱. این فهرست در حال حاضر در دست ترجمه است.
۲. نک. حبیب‌الله نصیری فر، مردان موسیقی سنتی و نوین ایران، تهران: راد، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۲۱۰؛ فرهود صفرزاده، «دروطن خویش غریب»، فصلنامه موسیقی ماهور، سال دوم، شماره ۵، پاییز ۱۳۷۸، ۱۴۹-۱۶۰؛ هومان اسعدی، «... آن جام شکست»، فصلنامه موسیقی ماهور، سال اول، شماره ۲، زمستان ۱۳۷۷، ص ۲۱۹-۲۲۳.
۳. منابع این اطلاعات از اینترنت گرفته شده است، نک.

www. Rism. Org. uk

www. Nisc. Com

www. Lib. Umd. edu

۴. به جز موارد افتاده که خود در مقدمه یک به یک ذکر می‌کند.